

Παλαμήδι

Όλα τα κάστρα να χαθούν όλα και να ρημάξουν
Το Παλαμήδι το πικρό θεός να το φυλάξη.
Εκεί 'ναι οι κατάδικοι όλο βαρυποινίτες.
Μέσα είναι κι ο άνδρας μου στα σίδερα βαλμένος.
Με δυο ζυγίτσες σίδερα στα πόδια και στα χέρια...
Στη φυλακή τον έχουνε στα σκοτεινά μπουντρούμια

Παλαμήδι: το ξακουστό κάστρο που στεφανώνει με την επιβλητική του παρουσία την πόλη του Ναυπλίου. Το όνομά του το πήρε από τον Παλαμήδη, που δεν ήταν αρχαίος θεός ή άρχοντας ή ιππότης, όπως θα περίμενε κανείς, αλλά ένας άνθρωπος -γιος του Ναυπλίου- στον οποίο που οι αρχαίοι Έλληνες απέδιδαν την ανακάλυψη των τεσσάρων γραμμάτων του αλφαβήτου (που συμπλήρωσαν το φοινικικό αλφάβητο), την επινόηση των φάρων και των πεσών (τερπνή γιατρεία της απραξίας). Επιπλέον ήταν γιατρός και αστρονόμος ενώ το ήθος του ήταν ξακουστό στην αρχαία Ελλάδα.

Το κάστρο του Παλαμηδιού ήταν στην αφάνεια και ανοχύρωτο ως και τα Βυζαντινά χρόνια . Χρησιμοποιήθηκε για πρώτη φορά, ανοχύρωτο, από τον βεζίρη Κασίμ πασά κατά τη διάρκεια της τριχρονος πολιορκίας της πόλης (1537-1540) και αποτέλεσε στρατηγικό σημείο για την κατάκτηση της Ναυπλίας, με την εγκατάσταση σε αυτό πυροβόλων που χτυπούσαν την πόλη.

Στη Β' Ενετοκρατία (1686-1715) οι Βενετσιάνοι, έχοντας προσέξει τη στρατηγική θέση του υψώματος, αφού ο Μοροζίνι το είχε επίσης εκμεταλλευτεί στην τελευταία του νικηφόρα πολιορκία της πόλης (όταν το ανακατέλαβε από τους Τούρκους) σκέφθηκαν να το οχυρώσουν. Έτσι το 1711 ξεκινά η κατασκευή της οχύρωσης του Παλαμηδιού σε στυλ μπαρόκ με αρχιτέκτονες τους Giachich και Lasalle, υπό την εποπτεία του βενετσιάνου Προβλεπτή Σαγρέδου. Το έργο, που ολοκληρώθηκε σε τρία μόλις χρόνια, είναι ένα πραγματικό επίτευγμα της οχυρωματικής τέχνης. Ο λόφος οχυρώθηκε με 8 διαδοχικούς αλληλοϋποστηριζόμενους προμαχώνες (ντάπιες), οι οποίοι αναπτύσσονταν κλιμακωτά ακολουθώντας την μορφολογία του εδάφους, ενισχυμένοι με μικρές πολεμίστρες. Οι προμαχώνες είναι μεταξύ τους αυτοτελείς, χαρακτηριστικό που διασφάλιζε ότι σε περίπτωση κατάληψης ενός προμαχώνα, η άμυνα θα μπορούσε να συνεχίζεται από τους άλλους. Μια ψηλή ανηφορική κλιμακωτή άνοδος ενισχυμένη με μικρές πολεμίστρες οδηγεί στο Φρούριο στη ΒΔ πλευρά του. Πρόκειται για τη σκάλα με τα 1000 σκαλοπάτια, σύμφωνα με τη λαϊκή παράδοση, που συνδέει το κάστρο με την πόλη. Η σκάλα αυτή, στη σημερινή της μορφή, κατασκευάστηκε την εποχή του Όθωνα από καταδίκους φυλακισμένους στο Παλαμήδι. Την εποχή των Ενετών υπήρχαν γαλαρίες που συνέδεαν το κάστρο με την πόλη.

Ανατολικά βρίσκεται ο μεγάλος και πληρέστερα εξοπλισμένος προμαχώνας του «Αγίου Ανδρέα», που αποτελούσε και διοικητήριο των Ενετών, ο οποίος συμπληρωνόταν με άλλους δύο προμαχώνες τον «Λεωνίδα» και τον «Μιλτιάδη». Συνδέονταν προς το βορρά με προστατευμένο τείχος με τον προμαχώνα «Robert» και προ το νότο, μέσω περιτοιχισμένου περάσματος με τους προμαχώνες «Θεμιστοκλή» και «Αχιλλέα». Μετωπικά προστατευόταν από τάφρο βάθους 9 μέτρων και πλάτους 13 μέτρων. Στην είσοδο ξεκίνησαν την κατασκευή του προμαχώνα «Επαμεινώνδα». Ο ανάγλυφος θυρεός των Βενετσιάνων, το «λιοντάρι του Αγίου Μάρκου», βρίσκεται σε πολλά σημεία του κάστρου.

Εντός του κάστρου, στον προμαχώνα του Αγίου Ανδρέα βρίσκεται και το εκκλησάκι του Αγίου Ανδρέα, που αρχικά ήταν αφιερωμένο στον προστάτη-άγιο της οικογένειας των Σαγρέδων, τον Άγιο Γεράρδο. Το ιερό εισχωρεί σε μία κυκλική καμάρα που αποτελεί στήριγμα του τείχους ενώ ελεύθερο μέρος

του ναού είναι δίκλιτο. Η εκκλησία σώζεται και λειτουργεί ως σήμερα.

Με την ανάδειξη του Παλαμηδιού σε κύριο οχυρωματικό έργο του Ναυπλίου, η Ακροναυπλία (Ιτς Καλέ) έχασε την αρχική αίγλη της.

Με την προδοσία του LaSalle, μηχανικού οχύρωσης του κάστρου, το Παλαμήδι καταλαμβάνεται από τους Τούρκους (Β΄ Τουρκοκρατία, 1715-1822), οι οποίοι το συμπληρώνουν με την οχύρωση της εισόδου του και το επεκτείνουν νοτίως με την κατασκευή νέου προμαχώνα (Φωκίωνα). Αξίζει να παρατηρήσει κανείς ότι τα ονόματα των προμαχώνων άλλαζαν ανάλογα με τους κατόχους του Ναυπλίου. Οι Τούρκοι, εκτιμώντας την στρατηγική σημασία του Παλαμηδιού, δεν επιτρέπουν την είσοδο σε κανένα χριστιανό και το χρησιμοποιούν σαν αποθήκες μπαρουτιού. Κατασκευάζουν δεξαμενές νερού και καταυλισμούς για την στρατιωτική φρουρά.

Το βράδυ της 29ης Νοεμβρίου του 1822 μια ομάδα ελλήνων αγωνιστών με αρχηγό τον Σταίκο Σταϊκόπουλο καταλαμβάνει το Παλαμήδι. Ο πρώτος που πάτησε το πόδι του στο κάστρο ήταν ο Δημήτριος Μοσχονησιώτης. Το μεσημέρι της επόμενης ημέρας, 30^{ης} Νοεμβρίου, ανήμερα της γιορτής του Αγίου Ανδρέα, έγινε δοξολογία στον ναό του Αγίου Γεράρδου, που έκτοτε αφιερώθηκε στον Άγιο Ανδρέα. Από τότε, αυτή την ημέρα εορτάζεται στο εκκλησάκι η απελευθέρωση της πόλης. Τέσσερις μέρες μετά οι Τούρκοι συνθηκολογούν με τους Έλληνες οπλαρχηγούς και παραδίδουν το Παλαμήδι στον Θεόδωρο Κολοκοτρώνη. Ως το 1826 γίνονται επισκευές και στα τρία οχυρά της Ακροναυπλίας από τον Θ. Βαλλιάνο.

Μετά από πολλές προσπάθειες και αποτυχίες, τη νύχτα της 29^{ης} Νοεμβρίου του 1822 ο Σταίκος Σταϊκόπουλος με τον Μοσχονησιώτη και 350 διαλεγμένους στρατιώτες κατόρθωσαν να πηδήσουν στη ντάπια του Αχιλλέα (Γιουρούς – Τάπια) και να καταλάβουν το Παλαμήδι. Μετά από λίγο έφθασε ο Κολοκοτρώνης, ο οποίος ανάγκασε τη φρουρά του Ναυπλίου να παραδοθεί και να υπογράψει συνθήκη (τρατάτο). Έκτοτε κάθε χρόνο στις 30 Νοεμβρίου εορτάζεται η επέτειος της αλώσεως.

Το 1829 το Ναύπλιο γίνεται η πρώτη πρωτεύουσα της ελεύθερης Ελλάδας με κυβερνήτη τον Ιωάννη Καποδίστρια, ενώ το 1830 ιδρύεται το Ελληνικό Κράτος. Ο Καποδίστριας έδωσε εντολές για την επισκευή του Παλαμηδιού και κατασκεύασε τις πρώτες φυλακές εσωτερικά του κάστρου. Οι πρώτοι φυλακισμένοι στεγάζονται στον προμαχώνα Μιλτιάδη (οι βαρυποινίτες και μελλοθάνατοι) και στον προμαχώνα του Αγ. Ανδρέα (αυτοί που είχαν μικρότερες ποινές). Το έντονο πρόβλημα της ιατρικής περίθαλψης των κρατούμενων, λόγω των αθλών συνθηκών κράτησης, αντιμετωπιζόταν με εκκλήσεις στη φιλανθρωπία των ιατρών να προσέλθουν εθελοντικά στο πρόχειρο νοσοκομείο που ήταν εγκατεστημένο στον προμαχώνα του Αγίου Ανδρέα. Το 1830 οι κρατούμενοι, με απόφαση της Γερουσίας, διαιρούνται σε τρία τμήματα α) σ' αυτούς που έχουν χρηματικές οφειλές, β) στους εγκαλούμενους για εγκλήματα γ) στους βαρυποινίτες.

Μετά την δολοφονία του Καποδίστρια και την ενθρόνιση του Όθωνα 1833, αποφασίζεται η συμπλήρωση των οχυρώσεων, η κατασκευή στρατώνων και η ολοκλήρωση της λίθινης σκάλας που συνδέει το Παλαμήδι με την πόλη του Ναυπλίου. Το Ναύπλιο ορίζεται ως αποκλειστικός τόπος εκτελέσεων και μια γκιλοτίνα, προερχόμενη από τη Μασσαλία, τοποθετείται στο αλωνάκι του Παλαμηδιού κοντά στην εκκλησία του Αγίου Ανδρέα, όπου οι μελλοθάνατοι παρακολουθούσαν για τελευταία φορά λειτουργία. Η πρώτη εκτέλεση θανατοποινίτη (ενός ληστοπειρατή) πραγματοποιείται το 1833. Η λαιμητόμος παύει να λειτουργεί το 1913.

Το 1834 φυλακίζεται στις φυλακές του Παλαμηδιού για 11 μήνες ο Θεόδωρος Κολοκοτρώνης, μαζί με τον Δημήτριο Πλαπούτα., για εσχάτη προδοσία (!) από το καθεστώς της Αντιβασιλείας Ο θεωρούμενος ως χώρος της φυλακής του Κολοκοτρώνη σήμερα έχει λάβει θρυλικές διαστάσεις και δέχεται καθημερινά πολλούς επισκέπτες. Πρόκειται για ένα θεοσκότεινο βαθύ μπουντρούμι-αποθήκη, 1,05Χ0,69, μέσα στο

βράχο, στο οποίο μπαίνει κανείς σκυφτός. Ωστόσο πρόσφατες μελέτες, βασισμένες σε μαρτυρίες της εποχής, θεωρούν εσφαλμένη την ταύτιση αυτού του χώρου με τη φυλακή του Κολοκοτρώνη, και τοποθετούν την φυλακή του ήρωα στον προμαχώνα Μιλτιάδη. Ο Κολοκοτρώνης συνδέεται με το Παλαμήδι ακόμα και με τον θρύλο για τα 999 σκαλιά του Παλαμηδιού, αφού σύμφωνα με την προφορική λαϊκή παράδοση το χιλιοστό σκαλοπάτι το έσπασε το άλογο του Γέρου του Μωριά.

Στα χρόνια της βασιλείας του Όθωνα (1833-1862) και του Γεωργίου Α΄ (1863-1913) το Παλαμήδι αποτελεί την πιο απάνθρωπη φυλακή στον ελληνικό χώρο. Οι συνθήκες διαβίωσης των κρατουμένων ήταν εφιαλτικές. Ο ίδιος ο Μαουρερ, διαπιστώνει κατά τη διάρκεια της υπουργίας του ότι «οι κρατούμενοι βρίσκονται μέσα σε θλιβερούς υπονόμους, ανάμεσα στα ίδια τους τα περιττώματα». Οι τότε εφημερίδες «ΕΣΤΙΑ», «ΣΥΝΤΗΡΗΤΙΚΗ», «ΠΑΝΔΩΡΑ», περιγράφουν με τα μελανότερα χρώματα τις συνθήκες κράτησης των φυλακισμένων με κείμενα αρθρογράφων και λογοτεχνών όπως ο Μιχαήλ Μητσάκης, ο Ανδρέας Καρκαβίτσας, ο Κ.Π. Καλλιγιάς, που είχαν επισκεφθεί τις φυλακές. Αναφέρουν ότι οι φυλακισμένοι είναι «κατάγυμνοι», δεμένοι με αλυσίδες, μέσα σε δυσωδία που ούτε ζώα δεν θα μπορούσαν να αντέξουν. Ανάλογη μαρτυρία έχουμε από τον Ερρίκο Σλήμαν (1868)

Το 1888 αναφέρονται 123 βαρυποινίτες στον προμαχώνα «Μιλτιάδη» και 153 στον προμαχώνα «Άγιος Ανδρέας». Οι φυλακές του Παλαμηδιού κλείνουν το 1925 και οι φυλακισμένοι μεταφέρονται στην Αίγινα και στην Αθήνα. Το 1929 καθιερώνεται νομικά ως τρόπος εκτέλεσης αποκλειστικά ο τυφεκισμός και το Ναύπλιο παύει να είναι μοναδικός τόπος εκτελέσεων.

Το 1962 χαρακτηρίζεται το Παλαμήδι ως επισκέψιμος αρχαιολογικός χώρος υπό τον Ε.Ο.Τ. και ως το 1969 γίνονται επισκευές στο κάστρο. Μέχρι τις μέρες μας το Παλαμήδι λειτουργεί σαν αυτόνομος αρχαιολογικός χώρος, με μεγάλη επισκεψιμότητα όλο το χρόνο, διατηρώντας σχεδόν ακέραιη την εικόνα ενός βενετσιάνικου φρουριακού συγκροτήματος. Σήμερα δεν γίνονται επισκευές, ούτε αισθητικές παρεμβάσεις διατήρησης των χαρακτηριστικών του στοιχείων ενώ ουσιαστικά παραμένει ανεκμετάλλευτο πολιτισμικά (την περίοδο του καλοκαιριού γίνονται στην εκκλησία του Αγίου Ανδρέα μουσικές εκδηλώσεις για 5 ημέρες).